

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ: НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ

GENERAL THEORETICAL CHARACTERISTICS OF GENDER POLICY IN UKRAINE: DIRECTIONS FOR IMPROVING EFFICIENCY

Грицай І.О.,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

У статті розкрито теоретико-правові аспекти гендерної політики. Визначено, що тематика гендерної політики має міждисциплінарний та міжгалузевий характер. Охарактеризовано актуальні проблеми у сфері гендерної політики в Україні, сформульовано основні напрями підвищення її ефективності.

Ключові слова: паритетна демократія, гендерна політика, державна політика, принцип гендерної рівності, ефективність гендерної політики.

В статье раскрыты теоретико-правовые аспекты гендерной политики. Определено, что тематика гендерной политики имеет междисциплинарный и межотраслевой характер. Охарактеризованы актуальные проблемы в сфере гендерной политики в Украине, сформулированы основные направления повышения ее эффективности.

Ключевые слова: паритетная демократия, гендерная политика, государственная политика, принцип гендерного равенства, эффективность гендерной политики.

The article deals with the theoretical and legal aspects of gender policy. It is determined that the subject of gender policy has an interdisciplinary and cross-sectoral character. The actual problems in the field of gender policy in Ukraine are described and the main directions of increasing its effectiveness are formulated.

Key words: parity democracy, gender policy, gender equality principle, gender policy effectiveness.

Постановка проблеми. Об'єктивний розвиток дієвої гендерної політики є основою усталеного цивілізаційного прогресу українського та будь-якого іншого суспільства. На сучасному етапі в Україні та в інших державах світу, які сприяють встановленню гендерного паритету як усередині власної країни, так і на міжнародній арені, природним чином постає проблема розроблення та впровадження гендерної політики, що є важливим виміром соціальної структури суспільства.

Забезпечення рівності прав та свобод людини і громадянина є фундаментом системи розвитку будь-якої демократичної держави. Не менш важливим елементом у цій системі є забезпечення рівності прав і свобод людини та громадянина за статтю, тобто забезпечення принципу гендерної рівності. Головним механізмом такого забезпечення в суспільстві є розроблення та впровадження гендерної політики, що пов'язується із сучасними тенденціями вдосконалення управління соціальними процесами в суспільстві.

Актуальність досліджуваної проблематики зумовлена необхідністю розроблення та реалізації сучасної гендерної політики, що має теоретичне і практичне значення.

Стан опрацювання. У науковій літературі неодноразово здійснювалися спроби вивчення проблематики гендерної політики й інших суміжних явищ із позицій філософії, соціології, політології, історії, психології, культурології, економіки, науки державного управління, юриспруденції такими українськими та закордонними вченими, як: М. Білинська, М. Богачевська-Хом'як, Т. Василевська, Є. Вознюк,

Г. Герасименко, Н. Гога, І. Голубева, Л. Гонюкова, В. Гошовська, Н. Грицяк, В. Довженко, Г. Дудова, Л. Кобелянська, Н. Ковалішина, Л. Кормич, Т. Краснопольська, О. Кулачек, Н. Лаврінченко, К. Левченко, О. Макарова, Т. Марцинюк, Т. Мельник, Н. Оніщенко, А. Самакова, Л. Смоляр, С. Сулімова, О. Сулова, О. Хасбулатова, С. Хрисанова, В. Якунін, О. Ярош та ін. Це свідчить про міждисциплінарний та міжгалузевий характер обраної проблематики. У сучасних євроінтеграційних умовах проблема ефективності гендерної політики потребує нагального теоретичного осмислення, зокрема в межах науки теорії держави і права, що передбачає акумулювання здобутків та напрацювань попередників для визначення основних проблем і пріоритетів у дослідженій сфері на найближчу та віддалену перспективу.

Виклад основного матеріалу. Рівність між чоловіком і жінкою – це водночас і цінність, і привілей будь-якого суспільства. І хоча в різних частинах світу це питання вирішується з різним темпом, напрям залишається єдиним [1, с. 7]. Нині стратегічною метою гендерних змін та гендерної політики загалом є формування і розвиток гендерної демократії, що передбачає систему волевиявлення двох статей – жінок і чоловіків у громадянському суспільстві як рівних у можливостях і правах, що законодавчо закріплені й реально забезпечені в політико-правових принципах, діях, розбудові суспільних і державних структур з урахуванням гендерних інтересів, потреб [2, с. 102]. Кожна держава має унікальну модель реалізації гендерної політики, однак спільним є те, що в низці країн (Австралія, Канада, Швеція й ін.) у державну політику інтегровано поло-

ження щодо превенції та вирішення питань дискримінації не лише жінок, а й чоловіків. Державна гендерна політика є частиною функціонування кожної країни демократичного типу; є складником розвитку паритетної демократії.

Державна гендерна політика як один з основних регулятивних механізмів суспільного життя покликана підтримувати цінності справедливості, поваги до особистості незалежно від її статевої належності [3, с. 115]. Державна гендерна політика України має свою історію розвитку. Однак нині вона перебуває в процесі подальшого становлення, визначення найбільш ефективних стратегій та підходів до проблеми рівноправності статей; її формування має бути спрямовано на пошук нової моделі, що могла б відповідати реаліям сьогодення з урахуванням євроінтеграційного вибору держави.

Досягнення гендерної рівності в українському суспільстві потребує розроблення та впровадження цілеспрямованої політики, що має передбачати застосування гендерного підходу під час розроблення будь-яких державних програм, стратегій та проєктів, а також проведення інформаційної роботи з населенням для трансформації стійких суспільних стереотипів щодо гендерних ролей [4, с. 345]. Результат здійснення гендерної політики в Україні передбачає створення реальних умов для рівної реалізації чоловіками і жінками їхніх прав і свобод як людей та громадян, можливості реалізуватися в різних сферах життєдіяльності суспільства: політичній, соціальній, економічній, ідеологічній.

Основними напрямками гендерної політики є: недопущення дискримінації за статевою ознакою, забезпечення рівних можливостей поєднання професійних та сімейних обов'язків, забезпечення рівної участі в ухваленні суспільно-важливих рішень, виховання гендерної культури та захист від пропаганди гендерної нерівності, дискримінації й насильства [5, с. 369]. Соціальний складник системи суспільно-політичних і економічних пріоритетів України сьогодні набирає ваги одного з основних національних інтересів, адже найважливішим об'єктом національної безпеки, без сумніву, є права та свободи громадянина. Питання гендерної політики стосуються соціальних можливостей кожної статі в освіті, професійній діяльності, доступі до влади, сімейній ролі та репродуктивній поведінці й є одним із базових вимірів соціальної структури суспільства [6, с. 117]. Однак в Україні досі очевидними є чинники забезпечення переваг, які мають чоловіки щодо посад у владних структурах; власність і управління економікою перебувають у руках чоловіків; обмеженість гендерного світогляду чоловічого населення країни та ін. [7, с. 174–181]. У такому контексті важливе звернення до соціальних досліджень, проведених неурядовими аналітичними центрами, та думок експертів у цій сфері.

Що стосується активності органів державної влади у забезпеченні гендерної рівності в Україні, то варто звернутися до соціологічного дослідження О. Пішуліної, яка зазначила, що нині є дефіцит полі-

тичної волі української влади в здійсненні гендерних перетворень, зокрема: не вистачає розуміння стратегічних переваг гендерної політики, є моменти декларативності окремих норм вітчизняного законодавства. До того ж у запровадженні гендерної політики громадські організації роблять набагато більше, ніж державні органи [8]. Тобто подальшим впровадженням у життя гендерної політики загалом більше зацікавлена громадськість, ніж представники органів державної влади. Позитивним у цьому аспекті є те, що гендерна рівність українським суспільством все більш глибоко усвідомлюється як цінність.

Невід'ємним складником сучасних трансформацій у сфері державної гендерної політики є активне впровадження інституту гендерного бюджетування.

Метою гендерного бюджетування є підвищення економічної ефективності та прозорості видатків бюджету з урахуванням потреб жінок і чоловіків із різних соціальних груп. Потреби чоловіків і жінок у послугах, які фінансуються з бюджету, різні [9]. На перший погляд, бюджет здається гендерно-нейтральним політичним інструментом. Але політикам не варто вважати, що податки і державні видатки однаково впливають на чоловіків і жінок, оскільки вони зазвичай мають різні соціальні й економічні позиції [10, с. 2]. Гендерне бюджетування – це використання фіскальної політики для гендерної рівності та подальшого розвитку. Гендерне бюджетування зараз впроваджують у всьому світі, але Європа – це регіон, який можна назвати взірцем впровадження гендерного бюджетування [11]. Отже, гендерно орієнтоване бюджетування – результативний інструмент досягнення принципу гендерної рівності, визнаний у всьому цивілізованому світі. Застосування принципу гендерного бюджетування сприятиме прискореному встановленню гендерного збалансування в українському суспільстві.

Одним із пріоритетних напрямів соціальної політики в Україні має стати досягнення гендерного паритету на ринку праці, оскільки жінки внаслідок цілого комплексу чинників зазнають тут особливого тиску і проявів дискримінації. Зважаючи на високі рівні економічної активності та зайнятості жінок в економіці, їхній значний освітньо-професійний потенціал і загальну суспільну активність, які супроводжуються вищою очікуваною тривалістю життя та кращими характеристиками здоров'я, ніж у чоловіків, є всі підстави для забезпечення гендерної рівності щодо якісних характеристик зайнятості [4, с. 346]. До того ж соціологічні дослідження показали, що активне масове залучення жінок до всіх сфер ринку праці на рівні шведських показників дозволило б збільшити внутрішній валовий продукт європейських країн на 25% [12, с. 76]. Вважаємо, що такий показник, з певною похибкою, може очікувати й національну економіку України.

Значне поширення «тіньової» зайнятості, вочевидь, супроводжується вищими показниками гендерної нерівності щодо незареєстрованих доходів. Тому актуалізується значення гендерного аналізу особливостей формування сукупних доходів населення,

що виявляє дещо вищий рівень диференціації, ніж показники офіційної заробітної плати. Особливий інтерес становлять гендерні відмінності в рівні особистих доходів залежно від віку, сімейного статусу, рівня освіти, статусу зайнятості, місця проживання (типу населеного пункту та регіональної варіації) тощо. Деякі відмінності наявні в структурі формування сукупних доходів як жінок, так і чоловіків – зокрема, частка доходів від зайнятості в чоловіків дещо вища. З другого боку, у структурі доходів жінок більшою є питома вага пенсій, соціальних допомог та допомоги від родичів [4, с. 214–215]. І це також є дискримінаційною ознакою жінок у трудовій сфері.

Відповідно до офіційних даних (згідно із записами ЄДРПОУ), частка жінок-керівників загалом (серед усіх активних суб'єктів економічної діяльності) становить 40%. Проте цей рівень досягнуто здебільшого завдяки кількості фізичних осіб-підприємців (далі – ФОП), що становлять 63% всіх суб'єктів економічної діяльності: частка жінок серед всіх активних ФОП становить 46%. Водночас серед юридичних осіб частка жінок-керівників нижча: вони очолюють 30% підприємств та організацій. Це означає, що в Україні жінки майже нарівні із чоловіками можуть вести власну справу як підприємці (ФОП), проте набагато менш імовірно, що жінка очолить підприємство чи організацію (зокрема, державні та різні громадські формування) [13].

Забезпеченню гендерної рівності в доступі до гідної праці сприятимуть заходи державної політики у сфері зайнятості, що мають реалізовуватися одночасно в кількох напрямках: попередження випадків прямої дискримінації на ринку праці, подолання стереотипів наявності «жіночих» та «чоловічих» професій, що посилюються низькими професійним статусом і рівнем оплати праці в галузях з панівною жіночою зайнятістю, розширення залучення жінок до системи здобуття освіти впродовж життя [4, с. 346]. Саме соціальне партнерство в цій сфері може стати важливим каталізатором забезпечення принципу гендерної рівності (наприклад, введення до колективних угод положень щодо рівної оплати праці незалежно від статі, врахування потреб та особливостей робітників, які мають малолітніх дітей тощо).

Реальні перепони на ринку праці для жінок містяться в самій системі організації зайнятості та в проблемах, з якими стикаються жінки, що прагнуть поєднати професійну діяльність із виконанням сімейних обов'язків. Частково проблеми жіночої зайнятості могли б бути вирішені завдяки державній підтримці практики зайнятості неповний робочий час. На відміну від країн Європейського Союзу (далі – ЄС), в Україні така практика мало поширена [1, с. 8]. Врахування інтересів та потреб працівників, які мають маленьких дітей, є пріоритетною позицією багатьох європейських державних та недержавних установ. Сьогодні подібна практика в Україні наявна лише в незначній частині приватних підприємств, здебільшого міжнародного рівня. Тому впровадження сімейної політики взагалі (з метою встановлення суспільного благополуччя, пропагування

сімейних цінностей, покращення демографічної ситуації в державі) та гендерної політики зокрема має сьогодні стати обов'язковою частиною функціонування державних установ та приватних організацій. Також зазначимо, що сімейну політику не варто розглядати лише в межах підняття рівня народжуваності. Інтеграція сімейної політики сприятиме загальному підвищенню якості людського капіталу та розвитку трудового потенціалу.

Окремо варто зауважити, що певних проявів дискримінації зазнають чоловіки у сфері сімейних правовідносин, адже, відповідно до соціальних стереотипів, чоловіки іноді виявляються позбавленими можливостей повноцінного спілкування з дітьми після розлучення, роботодавці з упередженням ставляться до можливостей надання чоловікам відпустки з догляду за дітьми віком до 3 років або лікарняних з догляду за хворими дітьми [4, с. 215]. Незважаючи на те, що вітчизняним законодавством прямо передбачена така можливість. Тобто це саме той випадок, коли законодавцем встановлено рівне право, проте суспільство з упередженням ставиться до виходу чоловіків у декретну відпустку.

Середня тривалість життя чоловіків у всіх без винятку країнах менша за тривалість життя жінок, незалежно від загальної тривалості життя в тій чи іншій країні. Таку різницю щорічно оприлюднює Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН) і фіксує її на рівні 4–7 років у найбільш розвинутих країнах. За спостереженнями фахівців, жіноцтво в усіх періодах людського віку має більш тривале життя, ніж чоловіцтво, і тому більша частка похилих серед жінок. Зараз у чоловіків продуктивного віку показники смертності в 3–4 рази вищі, ніж у жінок, що наближує ситуацію до воєнного часу [1, с. 16]. Покладаючи на чоловіків функції «годувальників» родини, традиційні гендерні стереотипи «ідеального» чоловіка призводять до загострення «чоловічого» виміру медико-демографічних проблем. Надмірні психо-емоційні навантаження, стреси, недостатнє поширення настанов здорового способу життя, ризиковані форми поведінки, брак суспільної безпеки – все це чинники надвисокої смертності чоловіків працездатного віку [4, с. 215].

Необхідність втілення в життя гендерної політики, спрямованої на досягнення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків, базується не тільки на аргументі справедливості (рівні права та можливості для кожної особи), але й на аргументі ефективності – невикористання великого потенціалу жінок у суспільному житті обертається втраченою людських ресурсів у масштабі цілої держави [14, с. 91]. Отже, саме ефективність є одним з основних досягнень у разі забезпечення принципу гендерної рівності, що в результаті позитивно вплине на розвиток всієї держави загалом і окремого регіону зокрема.

Висновки. У підсумку варто зазначити, що нині в кожному суспільстві, яке обрало демократичний шлях розвитку, одним із першочергових завдань є забезпечення принципу гендерної рівності та цілеспрямований шлях всіх суб'єктів гендерної політики до цього.

1. Гендерна політика є складником соціальної політики та взаємозалежна з іншими її видами. Водночас гендерна політика може претендувати на самостійний розвиток, що пов'язано з потребою рівної реалізації прав і свобод жінок і чоловіків. Системоутворюючими чинниками результативної гендерної політики є духовно-культурний, політичний, соціальний, економічний, інституційно-структурний, нормативний компоненти.

2. Сучасну гендерну політику в Україні подекуди можна визнати як фрагментарну та нечітку за зовнішніми межами, що спричиняє неузгодженість і конфліктність у діях різних соціальних груп та осіб у межах їх взаємодії, посилюються соціальні розколи. Неузгодженість дій у процесі здійснення гендерної політики зменшує для чоловіків і жінок можливості для її самореалізації та сталого людського розвитку. Гендерні конфлікти зміцнюють внутрішню інституційну деструктивність суспільства. Тому нинішній аксіологічний вимір рівності прав жінок і чоловіків спричиняє забезпечення гендерної політики із застосуванням новітніх засобів партнерства на засадах відкритості та прозорості. Основою української моделі гендерної політики має стати взаємодія та рівна відповідальність всіх її суб'єктів.

3. Сутність державної гендерної політики залишається незмінною, натомість її зміст постійно оновлюється та розширюється як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях. Сутність державної гендерної політики полягає в послідовному здійсненні конструктивних дій, спрямованих на утвердження гендерної рівності, що передбачає, зокрема: гарантування прав і свобод жінок та чоловіків і рівних можливостей в їх користуванні; створення умов розвитку гендерно збалансованого державного кадрового апарату; забезпечення рівного доступу жінок та чоловіків до розподілу соціально-економічних ресурсів; розвиток партнерства між жінками та чоловіками під час виконання службових обов'язків і суспільно важливих завдань; врахування специфічних інтересів та потреб жінок і чоловіків під час розроблення різних всеукраїнських, регіональних та місцевих

програм і проєктів; забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків щодо особистої реалізації в політичній, соціально-економічній, духовно-культурній сферах; гарантування справедливого оцінювання результатів діяльності жінок та чоловіків; формування та розвиток гендерної культури і гендерної освіти як суб'єктів владних повноважень, так і суспільства в Україні загалом тощо. Реалізація вказаних заходів щодо забезпечення гендерного балансу передбачає детальне розроблення її механізму.

4. Серед шляхів вирішення неефективності здійснення державної гендерної політики в регіонах варто зазначити такі: систематичний моніторинг і аналіз забезпечення і дотримання принципу гендерної рівності, до того ж важливе врахування внутрішніх (зумовлено ухваленням / неухваленням (невчасним ухваленням) рішень і невжиттям необхідних заходів відповідними суб'єктами; врахування політичних, економічних, соціальних, культурних, географічних та інших особливостей регіону) та зовнішніх (наприклад, активна взаємодія з міжнародними утвореннями) чинників впливу на гендерну політику в межах конкретного регіону; введення системи ефективної взаємодії та координації всіх суб'єктів державної гендерної політики в регіоні під час виконання обов'язків (координація діяльності місцевих органів виконавчої влади як між собою, так і з органами місцевого самоврядування); підготовка висококваліфікованих спеціалістів для місцевих органів виконавчої влади на місцях та органів місцевого самоврядування щодо формування стратегії та здійснення державної гендерної політики в регіонах; забезпечення фінансово-матеріальних потреб відповідальних суб'єктів для реалізації гендерної політики на рівні регіону (фінансування має узгоджуватися з обґрунтованими пріоритетами та зосереджуватися на головних проєктах, які забезпечують принцип гендерної рівності); стимулювання до співробітництва територіальних громад на міжрегіональному рівні, громадських організацій, бізнес-структур із місцевою владою для вирішення проблеми забезпечення принципу гендерної рівності й ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України / кер. проєкту О. Пищуліна; ред. А. Чернова. Київ: Заповіт, 2016. 244 с.
2. Луцький І., Васильєв-Мюллер О., Лукач У. Політико-правовий ракурс гендерної асиметрії в Україні. Політичний менеджмент. 2011. № 6. С. 101–110.
3. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / наук.-ред. колегія: Ю. Ковбасюк (голова) та ін. Київ: НАДУ, 2011. Т. 4: Галузеве управління / наук.-ред. колегія: М. Іжа (співголова), В. Бодров (співголова) та ін. 2011. 648 с.
4. Сталій людський розвиток: забезпечення справедливості: національна доповідь / кер. авт. колективу Е. Лібанова. Умань: Візаві, 2012. 412 с.
5. Краснополська Т. Співвідношення понять «паритетна демократія» та «гендерна демократія». Гілея. 2015. Вип. 98. С. 368–371.
6. Кліменко Н. Роль і місце жінки-військовослужбовця в Україні. Економіка та держава. 2014. № 5/2014. С. 116–119.
7. Мельник Т. Творення суспільства гендерної рівності: міжнародний досвід. Закони зарубіжних країн з гендерної рівності. 2-ге вид., допов. Київ: Стилос; Гештальт Консалтинг Груп, 2010. 440 с.
8. Українське гендерне законодавство загалом відповідає європейському – соцдослідження. URL: http://razumkov.org.ua/ukr/news.php?news_id=790.
9. ГОБ в Україні. На крок ближче до імплементації. URL: http://grbproject.org/content/sobytiya/last_news/?ELEMENT_ID=728.
10. Гендерні аспекти бюджетування на місцевому рівні: практичний посібник / Т. Іваніна, О. Давліканова, О. Ярош, Н. Рябушенко, О. Жукова, О. Микитась та ін. Київ, 2012. 38 с.
11. Гендерне бюджетування має стати частиною плану розвитку України ГОБ в Україні. На крок ближче до імплементації. URL: http://grbproject.org/content/sobytiya/last_news/?ELEMENT_ID=728.

12. Грабовська І. Сучасна українська гендерна політика у світлі євроцивілізаційних прагнень України. Українознавчий альманах. 2015. Вип. 18. С. 73–76.
13. Жінки та чоловіки на керівних посадах в Україні: відкриті дані ЄДРПОУ. URL: <http://socialdata.org.ua/edrpou-gender/>.
14. Левченко К. Концептуальні проблеми гендерної політики. Формування гендерного паритету в контексті сучасних соціально-економічних перетворень: матеріали наук.-практ. конф. Київ, 2002. С. 90–93.